

مبانی حمایت از اسرار پزشکی در حقوق ایران

پدیدآورنده (ها) : حاجی میرزایی، زهرا؛ قاسمی عهد، وحید

حقوق :: نشریه حقوق ملل :: زمستان ۱۳۹۵ - شماره ۲۴

صفحات : از ۵۱۷ تا ۵۳۴

آدرس ثابت : <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1817681>

تاریخ دائلود : ۱۴۰۲/۰۴/۲۰

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

- مبانی حمایت از اسرار پزشکی در حقوق ایران
- مبانی حمایت از اسرار پزشکی در حقوق ایران
- نقش قراردادهای محدودکننده در حمایت از اسرار تجاری مطالعه در حقوق آمریکا، انگلستان، فرانسه و ایران
- مطالعه ی تطبیقی حمایت مدنی و کیفری از حقوق اسرار تجاری در نظام حقوقی ایران و آمریکا
- مبانی حمایت از اسرار تجاری در حقوق آمریکا
- تحولات نوین حمایت حقوقی از اسرار تجاری در بخشنامه جدید ۲۰۱۶ اتحادیه اروپا با مطالعه تطبیقی در حقوق ایران
- حمایت کیفری از اسرار تجاری در حقوق ایران و اسناد بین‌المللی
- حمایت کیفری از اسرار تجاری در حقوق ایران و قوانین فدرال آمریکا
- مبانی حمایت از حقوق بشر در سیاست خارجی نظام اسلامی
- تضمین و حمایت از حق‌های مکتسب در حقوق اداری ایران و رویه قضایی دیوان عدالت اداری

مبانی حمایت از اسرار پزشکی در حقوق ایران

زهرا حاجی میرزایی*، وحید قاسمی عهد**

چکیده

حریم یک نیاز اساسی و مهم برای انسان و دارای ابعاد مختلف فیزیکی، روحی و روانی، اجتماعی و اطلاعاتی است. رازداری پزشکی از مهم‌ترین وظایف در حیطه اخلاق و حقوق پزشکی است که دارای سابقه دیرینه است و محدوده وسیع‌تری از "رازداری اطلاعات" دارد. در خصوص ارتباط بین پزشک و کادر پزشکی از یک سو و بیمار و بستگان او از سوی دیگر، یکی از مسائلی که مطرح می‌شود، اسرار پزشکی بیمار است. بیمار حق دارد نحوه، زمان و چگونگی دادن اطلاعات به دیگران و یا تشکیلات بیمارستانی را خود تعیین کند. کم‌اینکه حق دارد ماهیت افکار شخصی خود را که در اختیار دیگران می‌گذارد، فردی را که می‌تواند این اطلاعات را دریافت کند و نحوه استفاده از آن را مشخص کند. حفظ اسرار از موجبات اطمینان بیماران به پزشکان و مراجعه به آنان می‌باشد و عدم توجه به این امر، سبب سلب اعتماد، کاهش راست‌گویی و حتی عدم مراجعه به پزشکان در بسیاری از موارد خواهد شد. اهمیت رازداری در پزشکی و لطمت وارد به آن کمتر از حق بر کالبد جسمانی و جراحات و نقص عضو نیست. یکی از مسائلی که در روابط پزشک و بیمار قابل امعان نظر است مسأله اسرار پزشکی است.

کلمات کلیدی: پزشک، کادر درمانی، حریم خصوصی، بیمار، اسرار پزشکی.

* کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، مقاله مستخرج از پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد

اسلامی واحد اراک، اراک، ایران

** دکتری حقوق خصوصی، استادیار گروه حقوق دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران

مقدمه

در اسلام راز و رازداری از جایگاه رفیعی برخوردارند کما اینکه نظام حقوقی ایران نیز با تکیه بر موازین اسلامی، بر لزوم رعایت تمام جنبه‌های مادی و معنوی حقوق اسرار، تأکید دارد. حفظ اسرار بیماران یکی از اصول اساسی و بنیادین اخلاقی در حرفه پزشکی است و طبیب موظف است به عنوان امانتداری صادق عمل کند و از افشای آن خودداری نماید. افشای اسرار پزشکی در زمره مسایل مرتبط با اخلاق و حقوق پزشکی است که موضوع آن بررسی مجموعه آداب و رفتار پسندیده و ناپسندی است که صاحبان مشاغل پزشکی باید آن را در مرعی و نظر خود قرار دهند.^۱ در جریان تشخیص و درمان انواع مختلف بیماری‌ها، اطلاعات و اسرار زیادی از زندگی خصوصی افراد، به دلیل شرایط حرفه‌ای در اختیار پزشکان و کادر درمانی معالج قرار می‌گیرد و باید به عنوان راز حفظ و نگهداری شوند. بر این اساس رازداری یک اصل اساسی و بنیادین در رابطه پزشک و بیمار محسوب می‌شود که هم تأمین‌کننده منافع فردی و هم مصالح اجتماع است.^۲ بی تردید افشای اسرار پزشکی سبب ورود خسارات مختلفی مانند از دست دادن شغل، خدشه به آبرو و حیثیت، بروز صدمات جسمانی به بیمار می‌شود. به تبع بحث مسئولیت افشاءکننده اسرار پزشکی مطرح خواهد شد. فلسفه حمایت از اسرار پزشکی، دفاع و حمایت از اسرار و حفظ حریم خصوصی افرادی است که به ناچار و در مواردی آن اسرار را بازگو می‌کنند. هنجارهای اخلاقی پزشکان و کادر درمان و تعهد آنها به حفظ اسرار بیماران، باعث شد که محرمانه ماندن اطلاعات پزشکی بیماران به عنوان حقی مسلم و اولیه تلقی گردد و به تبع ناقض این حق اولیه در مقابل نقض هنجارهای مورد انتظار جامعه باید پاسخگو باشد به هر حال، مسأله اصلی این تحقیق این است که حمایت از اسرار پزشکی چه مبنایی دارد؟ لذا با ساماندهی این مقال به شرح مباحث آتی، اقدام به بررسی این موضوع شده است.

۱. فاضلی، زینب؛ مظفری، مصیب، ۱۳۹۱، اخلاق حرفه‌ای و نقش آن در حرفه پزشکی، مجله دانشگاه علوم پزشکی ایلام، دوره ۲۰، ش ۴، ص ۱۶
 ۲. لاریجانی، باقر و سایرین، ۱۳۸۳، پزشک و ملاحظات اخلاقی؛ تصمیم‌گیری اخلاقی در موارد واقعی، تهران، انتشارات برای فردا، جلد دوم، ص ۱۸

۱- حریم خصوصی و اسرار پزشکی و چرایی حمایت از آن

پزشکی علمی است که همواره مورد نیاز انسان است و پزشکان نیز اشخاصی هستند که در بیشتر جوامع بشری، از منزلت و جایگاه والایی برخوردارند و دلیل آن امر نیز این است که با سلامت و حیات انسان ارتباط دارند. بنابراین حساسیت ویژه‌ای در انتخاب دانش آموختگان رشته‌های پزشکی وجود دارد و نظارت مستمر و دقیقی نیز بر جامعه پزشکی و امر درمان صورت می‌پذیرد. پزشک تنها انسانی است که با اراده خود به وی اجازه می‌دهیم که با مهمترین رکن وجودی، یعنی سلامتی بدنی و روحی ما تماس داشته باشد و لذا شگفت‌انگیز نیست که حرفه پزشکی ارتباط بسیار زیادی با دین داشته و البته همسان با علم خداشناسی باشد. در گذشته‌های دور به پزشک، "کاهن" گفته می‌شد و بیمار سلامتی خود را در کنیسه جستجو می‌کرد که کاهن افسونگر با خواندن ورد تلاش می‌نمود تا خشم خدایان را که علت بیماری می‌دانستند، فرو نشاند با این پیشینه قداست گونه و اسرار آمیز حرفه پزشکی، ارتباط بیمار و پزشک نیز رابطه‌ای برابر نبوده و پزشک جایگاه مقتدرانه و آمرانه‌ای داشته است. در دنیای امروز و عصر جهانی شدن؛ از افسون‌گری و رابطه پزشک با غیب‌گویی، در عمل چیزی باقی نمانده و دست‌آوردهای عظیمی و پیشرفت‌های قابل توجهی برای این حرفه حاصل شده است.^۱ در اسلام، علم پزشکی همتای علم دین، ارزشمند به شمار آمده است؛ چنان که دانش بر دو نوع است: دانش دینی و دانش بدن و سلامت آن. حضرت علی (ع) فرمودند: که اولی در تعدیل و سلامت روح آدمی می‌کوشد و دومی برای تندرستی و صحت جسمی انسان تلاش می‌کند. حضرت امام صادق (ع) در حدیثی گهربار، مردمان را از سه گروه بی‌نیاز نمی‌داند، ایشان می‌فرماید اهل هیچ زمین از وجود سه گروه که در کار دنیا و آخرتشان به آنان پناه برده می‌شود، بی‌نیاز نیستند و اگر آنها را نداشته باشند، بی‌بهره می‌شوند: فقیه دانشمند پرهیزکار، زمامدار نیکوکار و مورد اطاعت، و پزشک ماهر و مورد اعتماد. با توجه به اینکه، علم پزشکی به درمان بیماری و حفظ سلامت انسان می‌پردازد، پزشک باید خصوصیات و ریزه کاری‌های نظام خلقت را در بدن مورد مطالعه قرار دهد. بنابراین حرفه پزشکی بیشتر از سایر حرفه‌ها انسان را با

۱. شجاع پوریان، سیاوش، ۱۳۷۳، مسئولیت مدنی ناشی از خطاهای شغل پزشکی، نشر فردوسی، چاپ

خدا مرتبط می‌کند.^۱ قرآن کریم می‌فرماید: "و من احياءها فکانما احيا الناس جميعا" یعنی هرکس انسانی را زنده نماید گویا به همه انسانها حیات بخشیده است.^۲ با این وصف نمایان است که حرفه پزشکی در اسلام حرفه‌ای مقدس است.

در اهمیت حریم خصوصی همین بس که در حوزه حقوقی است که شخص می‌تواند فردیت خویش را اعمال نماید. عدم شناسایی یک حریم خصوصی برای انسان به معنای نابودی فردیت اوست چون در آن صورت وجدان کارآیی اش را از دست می‌دهد. با از بین بردن حریم خصوصی چیزی جز عروسک‌های خیمه شب بازی با صورت‌های انسانی باقی نمی‌ماند. ضرورت حفاظت از حق حریم شخصی به خوبی در اسناد بین‌المللی مورد تأکید قرار گرفته است. ماده ۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸، مقرر می‌دارد: هر فردی حق زندگی، آزادی و امنیت شخصی دارد. در اعلامیه حقوق بشر اسلامی مصوب ۱۴ محرم ۱۴۱۱ قمری در قاهره نیز در ماده ۱۸ قسمت «ب» در راستای توجه به حریم خصوصی آمده است: «هر انسانی حق دارد که در امر زندگی خصوصی خود استقلال داشته باشد. و جاسوسی یا نظارت بر او و مخدوش کردن حیثیت او جایز نیست و باید از او در مقابل هرگونه دخالت زورگویانه حمایت شود».^۳ در قوانین داخلی از جمله مواد ۴ و ۷ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ بر ضرورت رعایت حق حریم خصوصی تأکید کرده‌اند. در ماده ۴ مقنن ایرانی مقرر نموده که ورود به حریم خصوصی اشخاص جز به حکم قانون و با رعایت مقررات و تحت نظارت مقام قضایی مجاز نیست. در ادامه ماده ۷ قانون مزبور، مقامات قضائی، ضابطان دادگستری و سایر اشخاصی که در فرآیند دادرسی مداخله دارند را ملزم به رعایت حقوق شهروندی مقرر در قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۳۸۳/۲/۱۵ نموده است.

راز داری، از وظایف اخلاقی و دینی هر مسلمانی است. در آموزه‌های دینی بر لزوم رازداری تأکید فراوانی شده است.^۴ این فریضه اخلاقی در مورد پزشک، بنا به اقتضای

۱. سوری، سمیه، ۱۳۹۰، سفیدپوشان بردبار (روز بزرگداشت ابوعلی سینا)، مرکز تحقیقات کامپیوتری

طب اسلامی، حوزه گلبرگ، ش ۵۴، ص ۳

۲. سوره مائده، آیه ۳۲

۳. سوری، سمیه، ۱۳۹۰، ص ۱۳

۴. در حدیثی آمده است که "راز برادر مسلمان خود را به دیگران بازگو کردن، خیانت است." رک به

سوری، سمیه، پیشین، ص ۳

شغلی، از اهمیت بیش تری برخوردار است؛ زیرا با ایجاد اعتماد، بیمار با خیال آسوده، بیماری خویش را بیان می‌کند و درمان را آسوده می‌سازد. حضرت علی(ع)، در این خصوص می‌فرماید "کسی که زوایای پنهان بیماری اش را کتمان کند، پزشکش از معالجه وی عاجز می‌ماند." در سوگندنامه پزشکی بقراط آمده است "در حین انجام دادن حرفه خود و حتی خارج از آن، هر چه درباره زندگی مردم خواهم دید یا خواهم شنید، که نباید فاش شود، به هیچ کس نخواهم گفت؛ زیرا این قبیل مطالب را باید به گنجینه اسرار سپرد." در پندنامه اهوازی نیز در باب رازداری پزشکان چنین آمده است: "طیب، باید راز بیماران را محفوظ دارد و از افشای سر آنها در نزد خود و بیگانه و نزدیکان و دوران، دوری جوید. زیرا بسیاری از بیماران، بیماری خود را از پدر و مادر و کسان خود مستور و مکتوم می‌دارند؛ ولی آن را به طیب می‌گویند. پس طیب باید در کتمان بیماری از خود بیمار هم دقت بیشتری کند.^۱

اسرار پزشکی به اطلاعاتی گفته می‌شود که بیمار تمایلی به افشای آنها ندارد و همچنین کلیه اطلاعاتی که ممکن است بیمار شخصاً آنها را به پزشک نگفته ولی پزشک یا به طور مستقیم به دنبال حضور بر بالین بیمار و یا به طور غیر مستقیم، در اثر تبادل اطلاعات در اتاق، راهرو یا آسانسور بیمارستان بصورت تصادفی و در جریان تشخیص و درمان بیماری متوجه آنها شده، جملگی جزو اسرار بیماران تلقی می‌گردد. علاوه بر دسترسی پزشک به سابقه شخصی بیمار، رازداری و حفظ حریم خصوصی محدوده وسیع تری از "رازداری اطلاعات" دارد. سه نوع متفاوت از مسائل شخصی را می‌توان مشخص کرد: اسرار روانی، اجتماعی و جسمی. اسرار روانی شامل توانایی یک بیمار در کنترل عاطفه و ادراک دریافت‌ها و تراوشات، تفکر و چگونگی نگرش، عقاید یا ارزش‌ها و حق تعیین شرایط و فردی است که بیمار با وی بتواند افکار و احساسات را به عنوان اطلاعات محرمانه و خصوصی فاش کند با این وجود، اگر پزشک بخواهد تشخیص و درمان مؤثری انجام دهد پرسیدن سوالات شخصی و فاش کردن اطلاعات محرمانه غیر قابل اجتناب است. گسترش ارتباط پزشکان به صورت تهاجمی تر و قویاً کنترل شده ممکن است توسط بیمار به عنوان تجاوز به اسرار روانی تلقی شود. اسرار

۱. زراعتکار، مریم، محمودیان، فرزاد، ۱۳۸۸، بررسی اخلاق طبابت در برخی از متون کهن ایران و اسلام، نشریه اخلاق پزشکی، ش ۷، ص ۶

اجتماعی فراتر از اطلاعات و اسرار روانی هستند و شامل توانایی و تلاش بیمار برای کنترل روابط اجتماعی و بهبود روابط بین فردی می‌باشند. میزان رعایت آداب و رسمی بودن و چگونگی موضوعات شخصی و زبان محاوره به عنوان اسرار اجتماعی تعریف می‌شوند. رفتار پزشکان در طول معاینات بیمار متأثر از هنجارهای اجتماعی است. برای مثال برقراری تماس چشمی ممکن است بوسیله یک بیمار به عنوان صمیمیت زیاد در روابط برداشت شود و بنابراین زیر پا گذاشتن هنجارها در سیاق پزشکی محسوب شود. اسرار جسمی در حقیقت میزان دسترسی افراد به بیمار تعریف می‌شود.^۱ واضح است که در طول معاینات پزشکی اسرار یا حریم خصوصی جسمی بیماران به صورت لمس کامل، غیر قابل اجتناب و ضروری است. بعضی رفتارهای پزشکی توسط بیمار به عنوان تجاوز به اسرار و حریم خصوصی جسمی شناخته می‌شوند. مانند تماشای یک بیمار در حالی که برای انجام معاینه آماده می‌شود، لمس غیرمنتظره بیمار، گوش دادن به مکالمه خصوصی و یا فعالیت خصوصی بیمار.

۲- مبانی حمایت از اسرار پزشکی

"راز میان سه نفر، رازی عمومی است." این تعبیر از «مازرین» حقوق دان فرانسوی در خصوص ضرورت حمایت از اطلاعات محرمانه نقل شده است. ارزش اسرار در گرو وصف "محرمانه" آنهاست و همین ویژگی به دارنده راز، حق بهره برداری می‌بخشد و بازدارندگی سایرین را از دستیابی، استفاده یا افشای غیرمجاز آن توجیه می‌کند. قوانین و رویه قضایی، همواره بر حمایت از اطلاعات ارزشمند پای فشرده‌اند با وجود این، برخی معتقدند که حمایت از اسرار باید بسیار محدود شود، زیرا مانعی سترگ بر سر دستیابی به اطلاعات جریان آزاد آن، محسوب می‌شود. علاوه بر این، تحدیدات غیر قابل قبولی را بر امکان جابه جایی مستخدمان تحمیل می‌کند و ضمن تأثیر نامطلوب بر ارتقای سطح نوآوری، در نهایت اصل رقابت آزاد را در نطفه خفه می‌سازد. این نظریات، قابل پذیرش نیست و همان طور که خواهیم دید، استدلال‌هایی که در قالب ملاحظات مربوط به مشروعیت حمایت از اسرار پزشکی

۱. مقدادی، محمد مهدی؛ دلاوری، محمدحسین، ۱۳۹۳، مسئولیت مدنی ناشی از افشای اسرار پزشکی در حقوق ایران و کامن لا، فصلنامه حقوق پزشکی، سال هشتم، ش ۳۳، ص ۶

مطرح شده است تا حد زیادی این تردیدها را می‌زداید.^۱ رعایت موازین اخلاقی در روابط بیمار و پزشک همواره مورد توجه حقوق دانان قرار گرفته است. ملوک شرافتمندانه و صادقانه، مقتضی پرهیز از همه اشکال رفتارهای ضد اخلاقی از جمله تدلیس، تقلب، جاسوسی، سرقت، سوء استفاده و تحصیل ناروای اطلاعات محرمانه، نقض تعهدات و هر ترتیب دیگری است که برخلاف رضایت دارنده اسرار باشد. نتیجه حذف قواعد حمایتی، مجاز شمردن اقدامات غیر اخلاقی و تظہیر وسایل نامشروعی است که سودجویان در تصاحب غیرقانونی اسرار، به آن متوسل می‌شوند؛ امری که اخلاق هرگز به آن تن نداده و اجازه استفاده از اسرار دیگران را نمی‌دهد. ممکن است گفته شود که این مبنا تکیه بر ملاحظات حقوقی ندارد بلکه صرفاً یک مزیت اخلاقی محسوب می‌گردد که در چهارچوب‌های حقوقی نمی‌تواند توجیه‌کننده حمایت از اسرار باشد. در حالی که نباید از یاد برد بسیاری از قواعد حقوقی، ریشه در بنیان‌های اخلاقی دارند و بسیاری از مضامین اخلاقی در روند تکاملی خود، حسب ضرورت‌های اجتماعی، جامه الزام‌آوری بر تن کرده‌اند و از این روست که دادگاه‌ها نیز به این مبنای حمایتی توجه دارند.^۲ رعایت اصول اخلاقی و حرفه‌ای در امر طبابت به عنوان مهمترین خصیصه برای طبیبان و پزشکان مورد توصیه و توجه جدی قرار گرفته و بر این اساس در منابع و متون ادبیات اسلامی و ایرانی ویژگی‌هایی همچون ارتباط و یاد خدا، توکل، راز داری، خوش خلقی، امید بخشی، ارتباط و رفتار مناسب با بیمار و اعتقادات نیکو به عنوان فرهنگ اخلاق طبابت و پزشکی مطرح بوده است. آنچه انسان را مسجود ملائکه کرد، وجود خاکی او نبود، بلکه شرافتی بود که به واسطه دمیده شدن روح از جانب خدا به او اعطا شده بود. حفظ این شرافت و ارتقاء آن اصلی ترین وظیفه هر انسانی است و اصلی ترین عامل موفقیت در انجام آن وظیفه الهی آراسته شدن به زینتی است که پیامبر اکرم (ص)، علت بعثت خود را اتمام و اکمال آن اعلام فرمود و آن زینت، همانا مکارم اخلاق است. در میان شعب مختلف اخلاق حرفه‌ای، اخلاق پزشکی از اهمیت منحصر به فردی برخوردار است؛ زیرا موضوع مورد مطالعه آن شریف ترین موجود هستی یعنی

۱. رهبری، ابراهیم، ۱۳۸۸، حقوق اسرار تجاری، انتشارت سمت، چاپ اول، ص ۱۳۶

۲. شارپ پین، لین، ۱۳۸۳، حمایت از اسرار، ترجمه مرتضی افشاری قزوینی، ماهنامه کانون سردفتران و دفتریاران، سال هفتم، دوره ۲، ش ۵۴، ص ۱۰۵

انسان می‌باشد. اخلاق پزشکی همواره با طب همراه بوده و در دوره‌های مختلف مورد تاکید و توجه اطباء بزرگ قرار داشته است. در این بین صفحات زرین ادب فارسی حاوی توصیه‌هایی است که می‌تواند اعتقاد، توکل و رازداری را در جامعه پزشکان تقویت نماید و راهگشای آنها در ارتباط با بیماران و اطرافیان باشد.^۱ می‌توان پذیرفت افشای اسرار حرفه‌ای در تقابل با اخلاق نبوده و قانونی بودن جرم انگاری آن را می‌توان از قوانین کیفری استنباط نمود. نهایتاً هرانسانی موظف است اسرار خود و دیگران را حفظ کند به ویژه در مورد پزشکان زیرا این صنف علاوه بر تعلق به این فضیلت اخلاقی و سوگندی که یاد کرده‌اند به عنوان یک شرط ضمن عقد در قراردادی که با مریض یا سازمانی که آنها را به کار می‌گیرند، منعقد نموده‌اند، به این امر موظف شده‌اند. رازداری علاوه بر این که به خودی خود یک عمل ارزشمند اخلاقی است ولی مهمتر از آن این است که رعایت رازداری توسط پزشکان، احترام به اصل آزادی و استقلال انسانی می‌باشد. آن سوتر اشخاص حق اساسی بر اطلاعات مربوط به خود دارند که به آنها اجازه نظارت بر انتقال یا استفاده و جلوگیری از افشای غیرمجاز آنها را می‌دهد. از این رو، اگر دیگران بتوانند اطلاعات مربوط به آنها را که اسرار پزشکی نیز یکی از انواع آن است به بهانه آزادی اطلاعات به دست آورند، این امر معنایی جز نادیده گرفتن این حق بنیادین ندارد. البته حمایت از اسرار مانعی بر سر راه توسعه اطلاعات ارزشمند نیست.

۳- نقض حقوق مرتبط با رازداری پزشکی

افشای اسرار پزشکی یکی از جرایم مصرح در قانون مجازات عمومی سابق بود که به اقتباس از ماده ۳۷۸ قانون جزای فرانسه^۲ در ۲۳ دی ماه ۱۳۰۴ به تصویب قانون گذار ایران رسید و در هفتم خردادماه ۱۳۵۲ مورد اصلاح واقع شد. ماده ۲۲۰ قانون مزبور مقرر می‌داشت: اطباء و جراحان و قابله‌ها و داروفروشان و کلیه کسانی که به مناسبت شغل یا حرفه خود محرم اسرار می‌شوند هرگاه در غیر از مواردی که برحسب قانون ملزم می‌باشند اسرار مردم را افشا کنند از یک ماه تا یک سال به حبس تأدیبی و از ۲۵

۱. اسلامی، محمدتقی، ۱۳۸۸، قلمروشناسی اخلاق پزشکی، پژوهش نامه اخلاق، ش ۴، ص ۵

۲. قانون مجازات ۱۸۱۰ فرانسه مشهور به کد ناپلئونی

الی ۲۰۰ تومان غرامت محکوم خواهند شد. این ماده با اندک تغییری در سال ۱۳۶۱ به ماده ۱۰۶ قانون تعزیرات تبدیل شد و مجازات مرتکب در این ماده تا ۷۴ ضربه شلاق پیش بینی شده بود. در دوم خرداد ماه ۱۳۷۵ قانون گذار با تغییر مجازات‌های مندرج در ماده فوق آن را اصلاح نمود و در حال حاضر عنصر قانونی جرم افشاء اسرار می‌باشد. متن این ماده به شرح ذیل است: "اطباء و جراحان و ماماها و داروفروشان و کلیه کسانی که به مناسبت شغل یا حرفه خود محرم اسرار می‌شوند، هرگاه در غیر از موارد قانونی، اسرار مردم را افشاء کنند به سه ماه و یک روز تا یک سال حبس و یا به یک میلیون و پانصد هزار تا شش میلیون ریال جزای نقدی محکوم می‌شوند."

۳-۱- شخصیت مرتکب

قانون گذار در ماده ۶۴۸ قانون مجازات اسلامی افشاء اسرار بیماران را با لحاظ خصوصیت و شخصیت مرتکب جرم بیان کرده است. به عبارت دیگر، براساس ماده مزبور، مرتکب جرم باید از جمله کسانی باشد که به مناسبت شغل یا حرفه خود محرم اسرار مردم تلقی می‌شود، یعنی در واقع شغل و حرفه او به گونه‌ای است که مردم به اعتبار این ویژگی خاص که سبب اعتماد و اطمینان آن‌ها به وی می‌شود، اسرار خود را نزد او بازگو نمایند. قانون‌گذار برخی افراد موضوع حکم قانونی که به لحاظ وضوح و ویژگی خاص حرفه‌ای خود محرم اسرار مردم تلقی می‌شوند، مانند اطباء، جراحان، ماماها و داروفروشان را برشمرده و سپس با بیان عبارت کلی و عام «کلیه کسانی که به مناسبت شغل یا حرفه خود محرم اسرار می‌شوند»، تشخیص و موضوع را به قاضی محول نموده است. بنابراین قانون گذار از باب تمثیل برخی افراد موضوع حکم قانونی را برشمرده و تعیین سایر افراد برعهده قاضی است. سئوالی که مطرح می‌شود این است که با توجه به موارد مصرحه قانونی در صدر ماده ۶۴۸ که صرفاً مشتمل بر اطباء و جراحان و برخی دیگر از صاحبان حرف پزشکی است آیا منظور از «کلیه کسانی که به مناسبت شغل یا حرفه خود محرم اسرار می‌شوند»، سایر مشاغل پزشکی اعم از دندانپزشکان، پرستاران، فیزیوتراپ‌ها، متخصصین علوم تغذیه «رادیولوژیست‌ها و متخصصین علوم آزمایشگاهی و حتی دانشجویان این رشته‌ها و دیگر کسانی است که همانند شکسته بندها به‌طور سنتی در برخی از این رشته‌ها فعالیت می‌نمایند. یا این که

تمثیلی بودن افراد موضوع حکم قانونی به معنی شمول آن بر دیگر اصناف و مشاغل نیز می‌شود؟^۱ قانونگذار یا رویه قضایی، ملاک معینی برای تشخیص افراد موضوع قانون یا افرادی که به مناسبت شغل خود محرم اسرار مردم می‌شوند، بیان ننموده است. از طرفی ممکن است این نکته ملاک عمل قرار گیرد که منظور از کلیه کسانی که به مناسبت شغل یا حرفه خود محرم اسرار می‌شوند افرادی هستند که در سایر قوانین، بنابر شغل و حرفه خود ملزم به حفظ اسرار حرفه‌ای شده‌اند و قانونگذار در این ماده فقط مجازات مرتکبین آن را پیش بینی نموده است.^۲

۳-۲- وجود سر

یکی دیگر از شرایط و عناصر متشکله جرم افشای سر این است که بین اطباء و بیماران یا دیگر صاحبان حرف و مشاغلی که به مناسبت حرفه و شغل خویش محرم اسرار مردم تلقی می‌شوند، راز و سری وجود داشته باشد، یعنی مطلبی بین آن‌ها وجود داشته باشد که جنبه نهائی داشته و دیگر افراد نباید از آن مطلع گردند. به عبارت دیگر باید آنچه افشاء می‌گردد سر شناخته شود. به عنوان مثال، بیماری که مبتلا به تالاسمی مینور است و بیماری خود را برای پزشک تشریح می‌کند، در واقع دردی را با پزشک خود در میان نهاده که به هیچ وجه علاقه ندارد دیگران از آن مطلع گردند، در اینجا عمل مرتکب در صورت جمع سایر شرایط قانونی جرم تلقی می‌گردد. قانون‌گذار تعریف مشخصی از سر ارائه نکرده و در رویه قضایی نیز موردی مطرح نگردیده که بتوان تعریفی قانونی از تعریف سر به دست داد. الزاماً می‌بایست به آراء و اقوال حقوق دانان در این باب روی آورد. در ترمینولوژی حقوق آمده است که "سر عبارت است از امری که نوعاً داعی بر اخفاء آن داشته باشند. بنابراین اگر افرادی به ندرت میل به اخفاء

۱. ماده ۱۵ قانون وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی مصوب ۱۳۶۴ در این زمینه مقرر می‌دارد: «منظور از کلمه پزشک و در این قانون کلیه رشته‌های پزشکی از قبیل پزشکی، دندانپزشکی، دام‌سازی، علوم بهداشتی، پرستاری، مامایی، تغذیه، توانبخشی، بهداشت کار دهان و دندان و کاردانی بهداشت خانواده، کاردانی مبارزه با بیماری‌ها. پیراپزشکی علوم آزمایشگاهی، تشخیص طبی و تکنولوژی رادیولوژی، اودیومتری، اپتومتری) می‌باشد.

۲. پاد، ابراهیم، ۱۳۵۲، حقوق کیفری اختصاصی، انتشارات مؤسسه دانشگاه تهران، جلد اول، چاپ سوم، ص ۴۱۶

امری نداشته باشند و در اظهار آن اقدام کنند، ضرری به ماهیت سری بودن آن امر ندارد، یعنی سری بودن آن را نفی نمی‌کند.^۱ می‌توان الزام و تعهد برخی صاحبان مشاغل مانند وکلا، پزشکان، داروسازان، دفترداران و... به خودداری از افشای اسراری که در نتیجه فعالیت حرفه‌ای خود بدست آورده‌اند را راز نامید که نقض این تعهد در غیر از موارد مصرحه قانونی موجب مجازات است. از تعاریف فوق دو نکته اساسی مستفاد می‌گردد. نخست راز امری است که داعی بر اخفاء آن وجود داشته باشد. و دوم اینکه راز در نتیجه شغل یا حرفه‌ای خاص به دست آمده باشد. ضمناً اسراری که پزشک آن‌ها را از بیمار خود کسب می‌کند و از آن‌ها مطلع می‌شود، بر دو نوع است: یک نوع اسرار مربوط به خود بیماری مانند اعتیاد به مواد مخدر و شرب خمر یا بیماری‌هایی که پزشک در حین معاینه و آزمایشات و جراحی از آن مطلع می‌شود مانند بیماری‌های جنسی؛ و نوع دوم اسراری است که پزشک در جریان گفتگو و سؤال از بیمار کشف می‌کند، مانند اسرار بیماری‌های انگلی یا بیماری که در اثنای تحقیق آن را کشف می‌کند، مانند برخی عیوب مادرزادی بیمار. بنابراین سر چیزی است که افشای آن اولاً موجب ضرر صاحب سر خواهد شد، ثانیاً، صاحب سر رضایت به افشای آن ندارد. هر چند که ورود ضرر به صاحب سر تأثیری در وقوع جرم و مسئولیت کیفری مرتکب ندارد، یعنی دادگاه جهت احراز وقوع جرم الزام به بررسی ورود ضرر به بیمار ندارد. اما این نکته را باید در نظر داشت که تعقیب مرتکب منوط به شکایت متضرر از جرم است. به علاوه، جهت احراز وقوع جرم ضرورتی ندارد که بیمار به پزشک تأکید نماید که پزشک اسرار او را فاش نسازد، زیرا این موضوع تکلیفی است که قانون‌گذار برعهده پزشک نهاده است، و او را با تضمین کیفری ملزم ساخته است که اسرار بیماران را افشاء ننماید. از طرفی لازم به توضیح است که بیان ماهیت برخی بیماری‌ها که عرف حاکم بر جامعه آن را افشاء سر نمی‌داند، مانند اعلام پزشک قانونی مبنی بر این که بیمار بر اثر سکته قلبی فوت کرده است افشاء سر محسوب نمی‌شود.^۲ سئوالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که آیا منظور قانون‌گذار از افشاء اسرار مردم یا بیماران،

۱. جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ۱۳۷۶، ترمینولوژی حقوق، انتشارات گنج دانش، چاپ هشتم، ص ۳۵۶.

۲. عباسی، محمود، ۱۳۸۸، سلسله مباحث حقوق پزشکی؛ افشاء اسرار بیماران، انتشارات حقوقی، جلد نهم، ص ۶۵.

صرفاً اسراری است که در ارتباط با نوع بیماری صاحب راز خود پزشک مطرح می‌شود یا این که همه اطلاعات منعکس شده به پزشک، از طرف بیمار حتی اطلاعاتی که ارتباطی به بیماری وی ندارد نیز در زمره اسرار بیمار محسوب می‌شود؟ به عنوان مثال، چنانچه مجروحی که در نتیجه اصابت گلوله به پزشک مراجعه نموده، به پزشک توضیح دهد که به علت سرقت مسلحانه از یک بانک گلوله خورده و همدستان وی پس از سرقت مسلحانه متواری شده‌اند و پزشک مراتب را به پلیس گزارش نماید، آیا اقدام او افشای سر محسوب می‌گردد یا خیر؟ همان گونه که ذکر شد ماده ۶۴۸ قانون مجازات اسلامی مقرر می‌دارد: «اطباء و جراحان و ماماها و داروفروشان و کلیه کسانی که به مناسبت شغل یا حرفه خود محرم اسرار می‌شوند، هرگاه در غیر از موارد قانونی، اسرار مردم را افشاء کنند به سه ماه و یک روز تا یک سال حبس و یا به یک میلیون و پانصد هزار تا شش میلیون ریال جزای نقدی محکوم می‌شوند.» با توجه به این ماده به نظر می‌رسد باید بین دو دسته اطلاعاتی که در اختیار پزشک قرار می‌گیرد یا پزشک از آن مطلع می‌شود قائل به تفکیک شد:

دسته اول: اطلاعاتی که پزشک به مناسبت شغل خود از آن مطلع می‌شود و ارتباطی به بیماری فرد ندارد؛

دسته دوم: اطلاعاتی که پزشک به مناسبت شغل خود از آن مطلع می‌شود لیکن در راستای بیماری فرد است.

در خصوص اطلاعات موضوع بند اول به نظر می‌رسد که قانون‌گذار خصوصیتی برای پزشک مورد نظر قائل نشده و در این خصوص پزشک با دیگر افراد جامعه تفاوتی ندارد. بنابراین در صورت افشاء اطلاعاتی که ارتباطی به بیماری فرد ندارد از شمول ماده ۶۴۸ قانون مجازات اسلامی خارج است. لیکن در خصوص بند دوم که فعل مرتکب، جرم و قابل تعقیب کیفری است، با توجه به تصریح قانون‌گذار مبنی بر این که «هرگاه در غیر از موارد قانونی، اسرار مردم را افشاء کنند» باید دید گزارش پزشک به پلیس و افشاء اسرار بیمار از موارد مصرحه قانونی است که موجب معافیت پزشک از مجازات یا به عبارتی از علل موجهه جرم می‌باشد یا خیر؟ طبیعتاً در صورت اول، مسئولیتی متوجه پزشک نیست و در صورتی که موضوع از موارد مصرحه قانونی نباشد، مسلماً افشای اسرار بیمار از مصادیق ماده ۶۴۸ قانون مجازات اسلامی است.^۱

۱. همان، ص ۶۶

نظر به این که موضوع معنونه از شمول موارد مصرحه قانونی و از موارد استثنائات وارده بر افشاء اسرار بیماران خارج است و اطلاعات دیگر وی نیز بخشی از اسرار وی در ارتباط با جراحتهش می‌باشد، بنابراین اقدام پزشک در صورت حصول سایر شرایط قانونی جرم است و از مصادیق افشاء اسرار بیماران محسوب می‌گردد.

۳-۳- افشای سر

افشای سر رکن مادی جرم است که مقصود از آن آشکار نمودن سر و مطلع ساختن دیگران از وجود سر می‌باشد و تفاوتی نمی‌کند که افشاء به صورت کتبی باشد یا شفاهی، علنی باشد یا غیرعلنی و جزئی باشد و یا کلی. بلکه صرف اطلاع دادن راز به دیگران ولو به یک نفر و حتی با تأکید بر این نکته که این موضوع سر است و نباید فاش می‌شود، کافی است. وسیله و چگونگی افشاء سر شرط نیست، به هر صورتی که افشاء به وقوع پیوندد، عنصر مادی جرم محقق گردیده و در صورت حصول سایر شرایط موضوع از مصادیق ماده ۶۴۸ قانون مجازات اسلامی است. با توجه به عبارت مندرج در ماده مذکور، قانونگذار افشاء سر را به صورت مطلق بیان نموده، بنابراین علاوه بر نکات فوق، چنانچه پزشک، سر حرفه‌ای را نزد همسر خود بازگو نماید، یا در غیر از موارد قانونی و توجیه پذیر، موضوع را با پزشک دیگری در میان بگذارد، یا در مصاحبه با مطبوعات و رادیو تلویزیون یا در کتاب و مقاله یا سمینار پزشکی و غیرپزشکی مطرح نماید و حتی در صورتی که بیمار از بستگان وی باشد موجبی برای رفع مسئولیت از پزشک و افشاءکننده راز تلقی نمی‌گردد.^۱ لذا افشاء اسرار بیمار به هر شکلی که انجام پذیرد، مبین تحقق عنصر مادی جرم است و در صورت احراز سایر

۱. در این خصوص سازمان نظام پزشکی، در بخشنامه شماره ۹۵۵۰ مورخ ۱۳۵۰/۱۰/۱۱ اعلام نموده است "در صفحه مربوط به حوادث و سوانح روزنامه‌ها، گاهی گزارش‌هایی درج می‌شود مبنی بر این که مصدومی یا مسمومی و یا بیماری در وضع غیرعادی به درمانگاه یا بیمارستان خاصی مراجعه کرد، تحت درمان قرار گرفته است. این گزارشها اغلب شامل شرح حال بیمار و علت مراجعه و نظایر آن می‌باشد. از نظر نظام پزشکی انتشار چنین اخباری تبلیغ مذموم و نوعی افشاء اسرار بیماران است که جرم و قابل تعقیب تلقی می‌گردد. لذا مراتب زیر را به اطلاع همکاران ارجمند می‌رساند که نام بیماران و شرح بیماری و درمان آن‌ها و نام پزشک معالج به هیچ وجه نباید فاش شود یا در اختیار کسی قرار گیرد مگر به مقامات قضایی، آن هم در موارد ضروری و لازم و به صورت محرمانه

عناصر متشکله جرم، مرتکب مسئول و قابل تعقیب کیفری است.

۳-۴- قصد مجرمانه

یکی دیگر از عناصر متشکله جرم افشای سر، وجود قصد مجرمانه یا سوء نیت است. این جرم از جمله جرایم عمدی است بنابراین، برای تحقق آن لازم است که مرتکب هنگام ارتکاب جرم سوء نیت داشته باشد. چنانچه افشای سر در نتیجه غفلت یا بی احتیاطی و یا سهل انگاری مرتکب در حفظ سر واقع شده باشد، قابل مجازات نیست. هر چند عدم مسئولیت کیفری پزشک در این حالت، در صورتی که افشای سر منتهی به ایجاد ضرری برای صاحب سر شده باشد مانع از مسئولیت مدنی وی یا حکم به جبران خسارت نمی‌گردد. البته وجود ضرر به بیمار شرط ضروری ارتکاب جرم منتهی به مسئولیت کیفری پزشک نیست. سوء نیت همانگونه که می‌دانیم اعم است از سوء نیت عام و سوء نیت خاص، سوء نیت عام در این جرم آن است که پزشک با علم و اطلاع اقدام به انجام امری نماید که منجر به افشاء سر بیمار گردد و سوء نیت خاص آن است که مرتکب خواستار تحقق نتیجه جرم نیز باشد. در جرم افشاء سر، صرف ارتکاب فعل مادی مرتکب، برای تحقق جرم کافی است. در واقع تحقق آن مقید به نتیجه نمی‌باشد. بنابراین در صورتی که پزشکی با علم به محرمانه بودن سر بیمار، مبادرت به افشاء آن نماید عنصر معنوی جرم محرز و در صورت تحقق سایر شرایط لازم، جرم محقق گردیده است.

نکته دیگری که لازم است مورد اشاره قرار گیرد این است که؛ اولاً؛ بدون رضایت بیمار نمی‌توان اسرار بیماران را به بهانه پیشرفت علمی فاش ساخت. ثانیاً، انگیزه در ارتکاب این جرم هیچ تأثیری ندارد. ثالثاً، قصد خدمت به دیگران نیز موجبی برای افشاء اسرار بیماران محسوب نمی‌گردد.^۱ در نتیجه می‌توان گفت که شخصیت مرتکب، وجود سر، افشاء سر و قصد مجرمانه، ارکان متشکله جرم افشاء سر محسوب می‌گردد و در صورت حصول این عناصر، مسئولیت کیفری پزشک محقق می‌باشد و به مجازات مقرر قانونی محکوم می‌گردد. افشاء اسرار بیماران، یکی از جرایم مصرحه در قانون

۱. ساکت، محمدحسین، ۱۳۸۴، پند و پیمان در پزشکی، نشر واژیران، چاپ دوم، ص ۵۲

مبانی حمایت از اسرار پزشکی در حقوق ایران ■ ۵۳۱

مجازات عمومی سابق بود که به اقتباس از ماده ۳۷۸ قانون جزای ۱۸۱۰ فرانسه، در ۲۳ دی ماه ۱۳۰۴ به تصویب قانون گذار ایران رسید و در هفتم خرداد ماه ۱۳۵۲ مورد اصلاح واقع شد. به موجب ماده ۲۲۰ قانون مزبور، مجازات افشاء سر از یک ماه تا یک سال حبس تأدیبی و از ۲۵ تا ۲۰۰۰ تومان غرامت پیش بینی شده بود. این ماده با اندک تغییری در سال ۱۳۶۱ به ماده ۱۰۶ قانون تعزیرات تبدیل شد و مجازات مرتکبین جرم مزبور در این ماده تا ۷۴ ضربه شلاق پیش‌بینی شده بود. در دوم خرداد ماه ۱۳۷۵، قانون گذار با تغییر مجازات‌های مندرج در ماده فوق آن را اصلاح نمود و مجازات "سه ماه و یک روز تا یک سال حبس و یا یک میلیون و پانصد هزار تا شش میلیون ریال جزای نقدی" را تعیین نمود. بنابراین در حال حاضر مجازات افشاء سر سه ماه و یک روز تا یک سال حبس و یا یک میلیون و پانصد هزار تا شش میلیون ریال جزای نقدی می‌باشد و چنانچه در نتیجه جرم افشاء سر ضرر و زیان مادی و معنوی متوجه مجنی‌عله گردیده باشد مرتکب به جبران خسارت وارده من باب قواعد مسئولیت مدنی، محکوم می‌گردد.

نتیجه

یکی از جلوه‌های حق، حراست از حریم خصوصی به ویژه در زمان ناتوانی افراد انسانی است. اشخاص حق اساسی بر اطلاعات مربوط به خود دارند که به آن‌ها اجازه نظارت بر انتقال یا استفاده و جلوگیری از افشای غیرمجاز آن‌ها را می‌دهد. از این رو، اگر دیگران بتوانند اطلاعات مربوط به آن‌ها را که اسرار پزشکی نیز یکی از انواع آن است به بهانه آزادی اطلاعات به دست آورند، این امر معنایی جز نادیده گرفتن این حق بنیادین ندارد. مفهوم حریم به عنوان یک نیاز اساسی و مهم برای انسان مطرح بوده و دارای ابعاد مختلف فیزیکی، روحی و روانی، اجتماعی و اطلاعاتی است. بیمار حق دارد نحوه، زمان و چگونگی دادن اطلاعات به دیگران و یا سازمان‌ها و تشکیلات بیمارستانی را خود تعیین کند، او حق دارد ماهیت افکار شخصی خود را که در اختیار دیگران می‌گذارد، فردی را که می‌تواند این اطلاعات را دریافت کند و نحوه استفاده از آن را مشخص کند. یکی از دلایلی که در توجیه رازداری مطرح می‌شود، احترام به اتونومی بیمار است، اصل اتونومی تأکید بر حق بیمار در تمام زندگی خویش دارد. به لحاظ

اتونومی، اطلاعات شخصی یک فرد متعلق به خود اوست و دیگران نباید بدون رضایت او از آن مطلع شوند. در صورت نقض رازداری، اتونومی بیمار نیز دچار خدشه خواهد شد. باید به دقت مشخص شود که بیمار مایل است کدام اطلاعات شخصی اش، محرمانه بماند و در مورد کدام یک رضایت به آشکار شدن می‌دهد. البته رضایتی مجوز افشای اسرار بیمار است که از طرف صاحب راز (بیمار یا ولی قانونی او)، به صورت صریح یا ضمنی، بدون هیچ ابهامی، صادر شده باشد و همچنان تا زمان افشای راز پا بر جا باشد. بنابراین، بیمار از این حق برخوردار است که پرونده پزشکی او در محیط‌های امن که تنها قابل دسترس کارکنانی که مجاز به استفاده می‌باشند، قرار گیرد؛ حتی زمانی که برای اهداف مراقبتی بیمار، از بخش مربوطه خارج می‌شود. لیکن، افشای اطلاعات شخصی می‌تواند مشکلات حقوقی خاص خود را ایجاد کند. حدود رازداری پزشک از زمان پذیرفتن بیمار برای معاینه آغاز می‌شود و پایان هم ندارد، یعنی در جریان درمان و پس از خاتمه درمان و حتی پس از مرگ بیمار نیز ادامه دارد. رازداری وظیفه‌ای است که تاریخچه‌ای طولانی در عرف و عادت و مذهب و اخلاقیات حاکم بر جوامع مختلف دارد و امروزه یکی از محوری‌ترین مولفه‌های مربوط به حقوق بیماران است که به منظور جلوگیری از نقض آن، ضمانت اجراهای قانونی در نظر گرفته شده است

منابع

- ۱- قرآن کریم
- ۲- اسلامی، محمدتقی، ۱۳۸۸، قلمروشناسی اخلاق پزشکی، پژوهش نامه اخلاق، ش ۴
- ۳- الهی منش، محمدرضا، ۱۳۹۳، حقوق کیفری و تخلفات پزشکی، انتشارات مجد، چاپ اول
- ۴- یاد، ابراهیم، ۱۳۵۲، حقوق کیفری اختصاصی، انتشارات مؤسسه دانشگاه تهران، جلد اول، چاپ سوم
- ۵- جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ۱۳۷۶، ترمینولوژی حقوق، انتشارات گنج دانش، چاپ هشتم
- ۶- رهبری، ابراهیم، ۱۳۸۸، حقوق اسرار تجاری، انتشارات سمت، چاپ اول
- ۷- زراعتکار، مریم، محمودیان، فرزاد، ۱۳۸۸، بررسی اخلاق طبابت در برخی از متون کهن ایران و اسلام، نشریه اخلاق پزشکی، ش ۷
- ۸- ساکت، محمدحسین، ۱۳۸۴، پند و پیمان در پزشکی، نشر واژیران، چاپ دوم
- ۹- سوری، سمیه، ۱۳۹۰، سفیدپوشان بردبار (روز بزرگداشت ابوعلی سینا)، مرکز تحقیقات کامپیوتری طب اسلامی، حوزه گلبرگ، ش ۵۴
- ۱۰- شارپ پین، لین، ۱۳۸۳، حمایت از اسرار، ترجمه مرتضی افشاری قزوینی، ماهنامه کانون سردفتران و دفتریاران، سال ۷، دوره ۲، ش ۵۴
- ۱۱- شجاع پوریان، سیاوش، ۱۳۷۳، مسئولیت مدنی ناشی از خطاهای شغل پزشکی، نشر فردوسی، چاپ اول
- ۱۲- عباسی، محمود، ۱۳۸۸، سلسله مباحث حقوق پزشکی؛ افشاء اسرار بیماران، انتشارات حقوقی، جلد نهم
- ۱۳- فاضلی، زینب؛ مظفری، مصیب، ۱۳۹۱، اخلاق حرفه‌ای و نقش آن در حرفه پزشکی، مجله دانشگاه علوم پزشکی ایلام، دوره ۲۰، ش ۴
- ۱۴- لاریجانی، باقر و سایرین، ۱۳۸۳، پزشک و ملاحظات اخلاقی؛ تصمیم‌گیری اخلاقی در موارد واقعی، تهران، انتشارات برای فردا، جلد دوم
- ۱۵- مقدادی، محمد مهدی؛ دلاوری، محمدحسین، ۱۳۹۳، مسئولیت مدنی ناشی از افشای اسرار پزشکی در حقوق ایران و کامن لا، فصلنامه حقوق پزشکی، سال هشتم، ش ۳۳
- ۱۶- یزدانیان، علیرضا، ۱۳۸۶، قواعد عمومی مسئولیت مدنی، نشر میزان، چاپ اول

